

Sik Endre:

KÜLFÖLDIEK MAGYARORSZÁGON ÉS A
VELÜK KAPCSOLATOS NÉZETEK A HELYI
ÖNKORMÁNYZATOKBAN

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok:

- fontos közpolitikai témákat tűz napirendre
- tényszerű, kiegyensúlyozott elemzéseket bocsát közre
- hidat kíván teremteni az akadémiai szféra, a döntéshozói kör, a kormányzati szektor és a versenyszféra között
- érdekes és hiánypótló szeretne lenni

A sorozat a TÁRKI kutatásaira támaszkodik, számai havi rendszerességgel jelennek meg.

A sorozatot szerkeszti: Tóth István György

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok az Institute für die Wissenschaften vom Menschen (IWM) SOCO program támogatásával készül, mely programot az Osztrák Szövetségi Kormány Alapja a Közép- és Kelet-Európai Együttműködésért, valamint a Ford Alapítvány finanszírozza.

TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 11.

Budapest, 1999

ISSN 1418-0839

ISBN 963 7869 17 4

Felelős kiadó: Kolosi Tamás elnök-igazgató

Olvasószerkesztő: Nagy Ildikó

Tördelő: Pallagi Ilona

© TÁRKI, 1999

Sik Endre:

**KÜLFÖLDIEK MAGYARORSZÁGON ÉS A
VELÜK KAPCSOLATOS NÉZETEK A HELYI
ÖNKORMÁNYZATOKBAN**

Budapest, 1999. május

Sik Endre szociológus a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékének docense, az MTA PTI Nemzetközi Migráció és Menekültügyi Kutatások Központjának igazgatója és a TÁRKI programvezető kutatója.

A szerző a tanulmánnyal kapcsolatos bármilyen megjegyzést, kiegészítést, kritikát szívesen fogad: sik@tarki.hu

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Külföldiek Magyarországon	6
1.1. A külföldiek területi elhelyezkedése.....	6
1.2. Külföldiek a kgst-piacokon.....	8
1.3. Külföldiek az emberpiacokon	9
1.4. Külföldiekkel kapcsolatos nézetek a helyi önkormányzat szerint	11
2. A cigányellenesség mértékét befolyásoló tényezők.....	15
3. Összefoglalás	20
Bibliográfia.....	21
Abstract	22

Bevezetés

1998 tavaszán az Integrációs Stratégiai Munkacsoport Bel- és Igazságügyi Bizottság (Schengen Munkacsoport) felkérésére (a Gazdaságvédelmi Koordinációs Bizottsággal kooperálva) önkitöltős kérdőívet juttatunk el az ország több mint háromezer polgármesteri hivatalához.

Az adatfelvétel célja az volt, hogy megtudjuk:

- hány külföldi él az önkormányzatok területén;
- milyen kapcsolatban van a helyi közösség és az önkormányzat a külföldiekkel, *különös tekintettel az informális gazdaság egyes elemeire*; s végül, hogy
- mely településekre jellemző az *"idegenekkel"*, illetve a cigánysággal kapcsolatos elutasító magatartás átlagosnál nagyobb és kisebb mértéke.

Noha a fenti jelenségek mindegyike fontos mind az országos, mind a helyi társadalmi folyamatok megismerése szempontjából, ezekről semmiféle statisztikai információ nem áll rendelkezésünkre. Módszertani szempontból kutatásunk kiinduló feltételezése az volt, hogy a külföldiek jelenlétét, szerepüket a helyi informális gazdaságban, illetve a külföldiekkel és a cigánysággal kapcsolatos nézeteket a helyben élő és az önkormányzat napi ügyeiben járatos embereknél jobban senki nem ismerheti. Másrészt, a helyi önkormányzat szakembereit olyan speciális helyzetben lévő szakértőknek tekintjük, akiktől a helyi folyamatok legjobb becslését kaphatjuk. Ha ez igaz, akkor jogosult az a kutatási stratégia, amit alkalmaztunk, ti. a polgármesterektől, illetve a polgármesteri hivatalok szakembereitől szakértői információkat kértünk.

Az adatfelvétel egy önkitöltésre alkalmas egyszerű kérdőív volt, igen hasonló ahhoz, amit 1995-ben és 1997-ben már alkalmaztunk. A kérdőívet 1995-ben közel nyolcszáz, 1997-ben körülbelül ezerkétszáz, 1998-ban pedig hozzávetőlegesen ezer önkormányzat küldte vissza. A beérkezett kérdőívek megoszlását régió,¹ településtípus és a községek esetében az állandó lakosok száma szerint az 1995. évi (jelenlegi legfrissebb) hivatalos adatokkal összevetve azt látjuk, hogy az önkormányzatok 32%-áról (ezen belül a városok 48%-áról, a nagyközségek 38%-áról, a közepes, illetve a kisebb községek 35%-áról és 27%-áról) van információnk.

¹1998-ban Budapestet – csakúgy, mint 1995-ben és 1997-ben – kihagytuk az elemzésből. A megyéket 1998-ban a következő régiókba soroltuk:

– Észak-Dunántúl:	Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém;
– Dél-Dunántúl:	Zala, Somogy, Baranya, Tolna;
– Központi régió:	Komárom-Esztergom, Fejér, Pest
– Északi régió:	Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén;
– Észak-Alföld:	Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok;
– Dél-Alföld:	Békés, Csongrád, Bács-Kiskun.

Ez a felosztás két ponton eltér az 1995 és 1997 években alkalmazott regionális beosztástól, amikor Fejér megye Dél-Dunántúl, Komárom megye pedig Észak-Dunántúl részeként szerepelt.

1. Külföldiek Magyarországon

1.1. A külföldiek területi elhelyezkedése

Az 1. táblázat tanúsága szerint a *külföldiek jelenléte* folyamatosan csökken 1995 és 1998 között. Ez részben azt jelenti, hogy mind kevesebb településen fordulnak elő külföldiek (1995-ben még a települések közel kétharmadában, 1998-ban kevesebb mint felében tudtak az önkormányzat szakemberei külföldiek jelenlétéről), részben azt, hogy arányuk a helybeli lakosok számához képest csökken.

1. táblázat
A külföldiek elterjedtsége (a települések hány százalékában élnek külföldiek) és aránya az állandó népességhez képest régió és településtípus szerint, 1995, 1997, 1998 (%)

	Külföldiek előfordu- lásának aránya	Külföldi- ek/ állan- dó né- pesség	Külföldiek előfordu- lásának aránya	Külföldi- ek/ állan- dó né- pesség	Külföldiek előfordu- lásának aránya	Külföldiek/ állandó népesség
	1995		1997		1998	
Országosan*	60	0,7	50	0,4	42	0,3
Észak- Dunántúl	58	0,5	45	0,3	39	0,3
Dél- Dunántúl	52	0,8	48	0,5	37	0,4
Pest megye	88	1,0	65	0,5	58	0,5
Északi régió	53	0,4	40	0,2	29	0,1
Észak-Alföld	69	0,6	59	0,4	53	0,4
Dél-Alföld	76	0,8	70	0,5	62	0,5
Város	81	0,4	72	0,4	72	0,4
Nagyközség	87	0,7	74	0,4	70	0,4
Közepes község	73	0,6	66	0,4	52	0,3
Kisközség	46	0,7	35	0,4	29	0,3

* Budapest nélkül

A vizsgált időszakban a külföldiek regionális elhelyezkedése nem változott. A külföldiek nagyobb arányban fordulnak elő azokon a területeken, ahol kevés, de nagy település található (Pest megye (Központi régió), Dél- és Észak-Alföld), illetve a nagyobb népességű településtípusokban (városok és nagyközségek).

A Magyarországon élő külföldiek vizsgált típusai közül 1995-ben a bevándorlók és a hazatérő magyarok fordultak elő legnagyobb arányban (lásd 2. táblázat). A menekültek és az illegális munkások elterjedtsége kisebb, a vendégmunkásoké pedig elenyésző volt.

2. táblázat
A külföldiek egyes típusainak elterjedtsége (a települések hány százalékában él a külföldiek adott típusa) régió és településtípus szerint, 1995, 1997, 1998 (%)

	Menekültek	Bevándorlók	Hazatérő magyarok	Vendégmunkások	Illegális munkások*
1995					
Ország	20	37	33	5	21
Észak-Dunántúl	15	31	36	1	29
Dél-Dunántúl	18	28	22	3	16
Pest megye	39	69	72	19	32
Északi régió	11	33	28	3	15
Észak-Alföld	22	49	38	3	18
Dél-Alföld	48	55	40	17	32
Város	45	70	64	14	41
Nagyközség	43	67	58	15	35
Közepes község	22	43	43	4	25
Kisközség	11	24	20	2	16
1997					
Ország	9	40	26	11	7
Észak-Dunántúl	4	33	32	10	3
Dél-Dunántúl	12	34	20	9	4
Pest megye	14	71	46	20	29
Északi régió	4	36	19	8	3
Észak-Alföld	5	51	26	15	8
Dél-Alföld	26	57	27	20	18
Város	24	75	64	46	30
Nagyközség	17	73	51	22	17
Közepes község	10	53	30	14	9
Kisközség	5	24	15	5	1
1998					
Ország	5	27	20	7	4
Észak-Dunántúl	2	19	29	5	2
Dél-Dunántúl	6	23	15	5	1
Központi régió	7	40	29	15	13
Északi régió	1	19	11	5	1
Észak-Alföld	2	38	23	11	6
Dél-Alföld	14	39	27	15	14
Város	13	45	52	35	18
Nagyközség	11	45	44	13	8
Közepes község	4	36	24	6	4
Kisközség	3	16	10	4	2

*1995-ben illegális munkások helyett az „egyéb külföldiek” kategóriát kérdeztük.

1997-re mind a bevándorlók, mind a vendégmunkások elterjedtsége növekedett, a menekültek és az illegális munkások aránya ugyanakkor drasztikusan csökkent. 1997 és 1998 között viszont a külföldiek aránya mindegyik említett kategóriában csökkent.

A külföldiek valamennyi típusának területi elhelyezkedése esetében érvényesül a korábban látott tendencia, arányuk a nagyobb településeket tartalmazó országrészekben, illetve a nagyobb településeken magasabb az átlagosnál. Csupán az illegális munkások és a menekültek területi elhelyezkedésében figyelhető meg kisebb változás 1995 és 1998 között:

- Az illegális munkások elterjedtsége 1995-ben az észak-dunántúli régióban átlag feletti, 1997-ben és 1998-ban átlag alatti volt.
- A menekültek elterjedtsége a Dél-Dunántúlon 1995-ben átlag alatti, 1997-ben és 1998-ban átlag feletti volt. Ennek oka valószínűleg az, hogy miközben országosan gyors ütemben csökkent a menekültek száma, addig ebben a régióban (ami hazájukhoz a legközelebb esik) ez a folyamat lassabban ment végbe.

1.2. Külföldiek a kgst-piacokon

A kgst-piacok elterjedtsége és mérete is csökkent a vizsgált három év alatt. 1995 és 1997 tavaszán minden hetedik (14%), 1998-ban minden nyolcadik (12%) önkormányzat területén volt kgst-piac. A kgst-piacokon 1997-ben átlagosan 92, 1998-ban 84 árusítóhely volt található.

A kgst-piac méretének zsugorodásával egyidejűleg a külföldi árusok is csökkent aránya az összes árushoz képest. A kgst-piacon megjelenő árusok között a külföldiek aránya 1995-ben 31% volt. 1997-re arányuk az összes árus 23%-ára, 1998-ra pedig 17%-ára csökkent.

A külföldi kereskedők aránya a városokban és a nagyközségekben alacsonyabb, mint 1995-ben és 1997-ben (mindkét településtípusban 12%), a közepes nagyságú községekben azonban továbbra is 30%. Regionális metszetben vizsgálódva azt tapasztaljuk, hogy egyedül a dél-alföldi településeken magasabb a külföldi kereskedők aránya az országos átlagnál: az összes kereskedő 27%-a külföldi ezeken a kgst-piacokon. Az Észak-Dunántúlon és a Központi régióban ezzel szemben a külföldi kereskedők aránya csupán 5, illetve 10%.

A külföldi árusok között 1995-ben a román és az orosz nemzetiségűek aránya volt a legnagyobb (lásd 3. táblázat). Őket a lengyel, a határon túli magyar, majd a kínai nemzetiségűek követték a sorban.

3. táblázat
A kgst-piacokon árusító külföldiek elterjedtség * nemzetiség és településtípus szerint (%)

	Kínai**	Román	Orosz***	Lengyel	Határon túli ma- gyar
1995					
Országosan	18	57	51	26	28
Város	(34)	(68)	(63)	(35)	(39)
Nagyközség	(9)	(44)	(37)	(27)	(31)
Közepes község	(4)	(51)	(47)	(13)	(10)
1997					
Országosan	52	73	49	16	21
Város	71	68	50	21	17
Nagyközség	42	78	45	10	23
Közepes község	35	74	51	18	27
1998					
Országosan	57	71	45	19	11
Város	80	64	43	34	13
Nagyközség	24	76	43	4	14
Közepes község	27	85	46	8	8

() Az elemszám 10 és 40 közötti.

* Az adott nemzetiség megtalálható-e a kereskedők között? Mivel három válaszlehetőség volt, az arány meghaladhatja a 100%-ot.

** Idesorolva minden ázsiai nemzetiséget.

*** Idesorolva minden ex-szovjet nemzetiséget.

1997-ben a román nemzetiségű árusok domináltak, a kínai és az orosz nemzetiségűek követték őket; a lengyel és a határon túli magyar kereskedők jelenléte éppen csak érzékelhető volt. 1998-ra nem változott lényegesen a külföldi kereskedők összetétele. A külföldi árusok között kismértékben tovább nőtt a kínai és a lengyel nemzetiségű árusok aránya, de továbbra is a románok jelenléte a meghatározó.

1.3. Külföldiek az emberpiacokon

1997 és 1998 tavasza között a feketemunka elterjedtsége nőtt, a külföldi feketemunkások elterjedtsége csökkent (lásd 4. táblázat). Míg 1997-ben a települések több mint harmadában, addig 1998-ban közel felében tudtak az önkormányzatok szakemberei a feketemunka jelenlétéről. Ezzel szemben, míg 1997-ben az emberpiacok valamivel több mint negyedében, 1998-ban kevesebb mint ötödében lehetett külföldi feketemunkást találni (1995-ben ez az arány 23% volt).

4. táblázat
A munkaerőhiány és a külföldi feketemunkások elterjedtsége régió és településtípus szerint 1997-ben és 1998-ban (%)

	Feketemunka van	Külföldiek az emberpiacon *	Feketemunka van	Külföldiek az emberpiacon *
	1997		1998	
Országosan	37	28	47	19
Észak-Dunántúl	30	21	39	7
Dél-Dunántúl	33	16	41	15
Pest megye	(54)	(59)	62	34
Északi régió	29	11	44	10
Észak-Alföld	50	41	57	40
Dél-Alföld	54	44	54	41
Város	79	62	67	53
Nagyközség	59	48	66	34
Közepes község	42	23	53	17
Kisközség	25	12	38	11

() Az elemszám 10 és 40 között.

* Található-e külföldi a munkavállalók között.

Feketemunka és külföldi feketemunkás ugyanazokban a régiókban és településtípusokban fordul elő az országos átlagnál nagyobb arányban, s e tekintetben sem változott 1997 és 1998 között. Mind a feketemunka, mind a külföldi feketemunkás Pest megye (a Központi régió) és az Alföld településein, illetve a nagyobb településeken mondható a legelterjedtebbnek.

A külföldi feketemunkások között mindhárom évben a román nemzetiségűek aránya volt a legnagyobb (lásd 5. táblázat). Hozzájuk képest kevésbé jelentős az orosz, még kisebb a határon túlról érkező magyar, illetve az ex-jugoszláv vendégmunkások szerepe.²

² Az 5. táblázatban fel sem tüntettük, de legfeljebb egy-két százalék erejéig előfordulnak még a feketemunkások között kínaiak, lengyelek, szlovákok, bolgárok, romák és arabok is.

5. táblázat
A legelterjedtebb külföldi feketemunkás csoportok előfordulása* állampolgárság és településtípus szerint 1995-ben, 1997-ben és 1998-ban (%)

	Román	Orosz	Határon túli magyar	Ex-jugoszláv
1995				
Országosan	15	5	7	3
Város	38	10	22	15
Nagyközség	40	17	29	0
Közepes község	17	2	5	0
1997				
Országosan	21	8	5	3
Város	47	31	15	13
Nagyközség	40	7	6	1
Közepes község	20	5	2	1
1998				
Országosan	13	6	4	2
Város	33	9	18	8
Nagyközség	28	9	5	5
Közepes község	12	4	3	1

* Az adott nemzetiség megtalálható-e a külföldi feketemunkások között. Mivel három válaszlehetőség volt, az oszlopok összege meghaladhatja a 100%-ot.

1.4. Külföldiekkel kapcsolatos nézetek a helyi önkormányzat szerint

A külföldiek és az önkormányzatok viszonyát két módszerrel vizsgáljuk. Előbb a már jelenlévő külföldiekkel kapcsolatos véleményeket, majd az újabb külföldiek befogadására való készség mértékét vizsgáljuk. Mindkét esetben az önkormányzatban dolgozók véleményén keresztül törekszünk megismerni a lakosság nézeteit.

Az első kérdés tehát az, hogy a lakosság megítélése szerint mennyi gond van a külföldiek beilleszkedésével, illetve, hogy a külföldiek jelenléte mennyiben előnyös vagy hátrányos a település számára.

A lakosság véleménye nem változott 1997 és 1998 között. A külföldiek beilleszkedésének nehézségeit kifejező mutató értéke alacsony, tehát a lakosság szerint a külföldiek beilleszkedése nem okoz különösebb problémát egyik fél számára sem (6. táblázat). A külföldiek jelenlétének a lakosságra gyakorolt hatását kifejező mutató értéke közepes és – ha kis mértékben is, de – növekszik. Az 5 körüli átlag azt mutatja, hogy a megkérdezettek szerint a lakoságnak nem származik se egyértelmű hátránya, se egyértelmű előnye a külföldiek jelenlétéből.

6. táblázat
A külföldiek megítélése régió és településtípus szerint 1997-ben és 1998-ban
(skálaátlagok)*

	A beilleszkedés okoz-e gon- dot?*	A külföldiek ha- tása a település életére***	A beilleszkedés okoz-e gon- dot?*	A külföldiek hatása a tele- pülés életére***
	1997		1998	
Országosan	2,6	4,5	2,5	4,7
Észak-Dunántúl	2,4	4,3	2,5	4,8
Dél-Dunántúl	2,5	4,4	2,1	4,3
Pest megye	3,5	5,4	3,1	5,4
Északi régió	2,3	4,3	2,6	4,6
Észak-Alföld	2,8	5,1	2,6	4,9
Dél-Alföld	2,5	4,6	2,9	4,9
Város	3,1	5,0	3,2	5,1
Nagyközség	2,9	4,8	3,0	5,2
Közepes község	2,4	4,8	2,5	5,0
Kisközség	2,5	4,2	2,3	4,4

* Azok körében, akik a kérdés megválaszolását vállalták (ti. vannak külföldiek a településen és az önkormányzatnak van kiforrott véleménye a feltett két kérdésről).

** 10 pont a sok, 1 pont a kevés beilleszkedési nehézséget jelenti. A beilleszkedési nehézség fogalma kiterjedt mind külföldi, mind a befogadó lakosság beilleszkedésével kapcsolatos gondjaira.

*** 10 pont a hátrányok, 1 pont az előnyök túlsúlyát jelenti. Ebben az esetben egyértelműen a lakosság szempontjából ítélte meg a válaszadó a településre jellemző helyzetet.

Mindkét évben Pest megyére (illetve a Központi régióra), továbbá az észak-alföldi régióra és a városokra jellemző leginkább a külföldiekkel kapcsolatos gondok koncentrálódása, ami arra utal, hogy a külföldiek nagyobb aránya növeli az önkormányzatok által érzékelt gondok súlyát.

A külföldiekkel kapcsolatos gondok terén egy esetben érzékelhető változás a vizsgált két év során, a nagyközségekben az átlagnál nagyobb mértékben nőtt a külföldiek jelenléte miatt érzékelt hátrányok súlya.

Ha nem a skálaátlagokkal, hanem a nagy gondot (vagy ennek ellentétét) érzékletesebben mutató szélsőséges kategóriákkal dolgozunk, akkor is azt látjuk (7. táblázat), hogy a Központi régióban, illetve a városok és a nagyobb települések esetében jelentősebb az olyan települések aránya, ahol sok gond van a külföldiek beilleszkedésével és jelenlétük hátrányos a településre.

7. táblázat

A külföldiek esetében sok és kevés beilleszkedési gondot érzékelő, valamint a külföldiek jelenlétét hátrányosnak, illetve előnyösnek ítéelő önkormányzatok aránya régió és településtípus szerint 1998 (%)

	Gondot jelent a beilleszkedés**	Semmi gond a beilleszkedéssel**	A külföldiek jelenléte hátránnyal jár***	A külföldiek jelenléte előnnyel jár****
Országosan	6	28	8	13
Észak-Dunántúl	5	30	10	15
Dél-Dunántúl	5	32	5	17
Központi régió	13	29	15	9
Északi régió	5	22	5	9
Észak-Alföld	7	26	8	10
Dél-Alföld	5	27	10	14
Város	9	20	11	10
Nagyközség	14	26	14	13
Közepes község	7	33	11	11
Kisközség	4	27	5	15

* A 6. táblázat ** jelzetű lábjegyzetében ismertetett skálán legalább 6-os értéket adott.

** A 6. táblázat ** jelzetű lábjegyzetében ismertetett skálán 1-es értéket adott.

***A 6. táblázat *** jelzetű lábjegyzetében ismertetett skálán legalább 7-es értéket adott.

****A 6. táblázat *** jelzetű lábjegyzetében ismertetett skálán 1 és 3 közötti értéket adott.

Ezzel ellentétben a Dél-Dunántúl és a közepes nagyságú községek körében inkább a beilleszkedés problémamentességéről és a külföldiek jelenlétéből fakadó előnyökről számoltak be a kérdezettek.

Áttérve a lakosság külföldiek befogadásához való viszonyára előbb azt vizsgáljuk, hogy az önkormányzat dolgozói mennyire idegenellenesek, majd azt, hogy véleményük szerint a helyi lakosok a külföldiek mely etnikai csoportjai elől zárkoznának el.

Az önkormányzati dolgozóknak csupán töredéke (2%) engedne be Magyarországra bárkit, aki menedéket kér. Az önkormányzati dolgozók többsége a menekültek befogadását attól tenné függővé, hogy ki keresi a menedéket, s tizedük pedig senkit nem engedne be Magyarországra³. A nyíltan idegenellenes önkormányzati dolgozók csoportja kismértékben nagyobb, mint 1997-ben volt (lásd 8. táblázat).

³ Az ország lakosságához képest (27%) az önkormányzati dolgozók körében a nyíltan idegenellenesek aránya alacsonyabb (Sik, 1998).

8. táblázat
Külföldieket befogadni nem akaró önkormányzatok aránya régió és településtípus szerint, 1997, 1998 (%)*

	1997	1998
Országosan	7	9
Észak-Dunántúl	7	8
Dél-Dunántúl	9	12
Pest megye, illetve Központi régió	6	8
Északi régió	8	7
Észak-Alföld	5	11
Dél-Alföld	6	7
Város	7	5
Nagyközség	6	5
Közepes község	7	9
Kisközség	8	10

* A válaszoló önkormányzatok körében (1997, N=923, illetve 1998, N=845).

1997-hez képest 1998-ra a régiók és a településtípusok közötti különbség nem változott lényegesen. Az egyetlen érzékelhető változás az, hogy a külföldieket befogadni nem akaró települések aránya esetében 1997-hez képest 1998-ra megnő a településtípus szerinti különbség. Ez annak tulajdonítható, hogy a nagyobb települések között kisebb, a kisebb települések körében pedig nagyobb lett a külföldieket befogadni nem hajlandó települések aránya.

Az önkormányzatban dolgozók véleménye szerint a lakosság – ha etnikai szempontok szerint mérlegel – legkevésbé a cigányokat engedné letelepedni a településen. Az ilyen települések aránya 1997-hez képest több mint kétszeresére nőtt⁴, s 1998-ban a települések közel felére jellemző (lásd 9. táblázat).

9. táblázat
Cigányokat befogadni nem akaró önkormányzatok aránya régió és településtípus szerint, 1997, 1998 (%)

	1997	1998
Országosan	23	43
Észak-Dunántúl	22	44
Dél-Dunántúl	18	38
Pest megye, Központi régió	38	57
Északi régió	24	45
Észak-Alföld	22	43
Dél-Alföld	26	38
Város	16	34
Nagyközség	25	45
Közepes község	26	49
Kisközség	21	41

1997-ben a városok önkormányzati szakemberei érzékelték kisebb, a Pest megyeiek vélelmeztek nagyobb arányban ellenérzéseket a cigányokkal szemben, egyébként a cigányellenesség mértékében alig volt eltérés a régiók és a településtípusok között.

⁴ Az összehasonlítás érvényességét korlátozza, hogy míg 1997-ben a kérdés megfogalmazása egyértelművé tette, hogy a kérdés külföldiekre vonatkozik, addig 1998-ban ez csak a kontextusból (a megelőző kérdések tartalmából) következett.

Ebből a szempontból 1998-ban sem jelentősek az eltérések. A Központi régióra és a közepes nagyságú községekre az átlagot jóval meghaladó arány, a városokra, a Dél-Dunántúlra és a Dél-Alföldre átlag alatti érték volt a jellemző.

2. A cigányellenesség mértékét befolyásoló tényezők

Korábbi kutatásaink (Fábián–Sik, 1996; Csepeli–Fábián–Sik, 1998) azt mutatják, hogy az előítéletesség különféle típusai összefüggnek egymással. Kérdés, hogy ha nem az egyének saját nézeteit, hanem az általuk képviselt lakosság nézeteiről alkotott vélekedéseiket vizsgáljuk, akkor is találunk-e statisztikailag megragadható összefüggést az idegen- és a cigányellenesség között.

A 10. táblázat azt mutatja, hogy akik semmilyen külföldit nem engednék be, vagy csak – megfelelő válogatás után – az arra érdemes külföldieket engednék be Magyarországra, azok 1997-ben az átlagosnál kisebb mértékben, 1998-ban - különösen az előbbieket, a nyíltan idegenellenesek – az átlagosnál nagyobb mértékben hajlamosak cigányellenességre is.

10. táblázat

A cigányellenesek aránya az idegenellenesség mértéke szerint, 1997, 1998 (% , N)

	Külföldit beengedne-e?			
	Senkit sem	„Attól függ ki az”	Egyéb válasz	Teljes minta
1997	25 (73)	26 (925)	4 (181)	22 (1180)
1998	64 (77)	47 (758)	16 (155)	43 (990)

Az idegen- és a cigányellenesség közötti kapcsolat tehát nem túl erős, de erősödő félben van. Igaz ez azok körében is („egyéb” választ adók), akik nem vállalták a vélemény-nyilvánítást. Ugyanakkor a külföldiekkel kapcsolatban véleményt nem nyilvánítottak mindkét időpontban sokkal kevésbé voltak cigányellenesek, mint a határozott véleménnyel rendelkezők két csoportja.

A cigányellenesség meghatározó tényezőinek vizsgálatához egy olyan dichotóm változót képeztünk, amelynek 1-es értéke azt mutatja, hogy az adott önkormányzat szakembere úgy véli, hogy a lakosság nem akar cigányokat beengedni, minden más nézet képviselője pedig 0 értéket kapott.

Az 1997-es és 1998-as adatokra azonos módon kidolgozott logisztikus regressziómodellekben azt vizsgáltuk, hogy milyen erővel hat, s ha van ilyen hatás, növeli-e vagy csökkenti a cigányellenesség bekövetkezésének valószínűségét az, hogy az adott településen:

- alkalmaznak feketemunkásokat,
- gondot okoz a külföldiek beilleszkedése,
- a lakosságnak a külföldiek jelenléte hátrányokkal jár,
- illetve, hogy hol található és mekkora a település.

A 11. táblázat adatai szerint 1997-ben a Pest megyei és a kisebb, illetve közepes nagyságú települések, valamint a feketemunkásokat alkalmazó települések esetében nagy a cigányellenesség valószínűsége. A külföldiekkel kapcsolatos félelmek nem függenek össze erősen a cigányellenességgel. Egyetlen kategória látszik erő-

sen csökkenteni a cigányellenesség mértékét, az ha a település a dél-dunántúli régióban helyezkedik el⁵.

11. táblázat
A cigányellenességet meghatározó tényezők modellje 1997-ben
(logisztikus regresszió⁶)

	B	Wald-érték	Exp B
Van feketemunka (1-igen, 0-nem)	0,82	28,20	2,29
Van gond a külföldiekkel*	0,42	1,04	1,53
Van hátránya a külföldieknek**	- 0,05	0,02	0,96
Észak-Dunántúl***	- 0,23	0,06	0,79
Dél-Dunántúl	- 0,49	2,83	0,61
Pest megye	0,67	3,56	1,96
Észak-Magyarország	- 0,17	0,03	0,84
Észak-Alföld	- 0,33	1,00	0,72
Kistelepülés (1000 főnél kevesebb)****	0,62	6,27	1,86
Közepes nagyságú település (1-3000 fő)	0,61	6,54	1,85
Konstans	-2,67	45,5	
Szabadságfok	1097		
Illeszkedés (-2 log Likelihood)	1093		
Találati arány	78%		

* 10 pont a sok, 1 pont a kevés beilleszkedési nehézséget jelenti. A beilleszkedési nehézség fogalma kiterjedt mind külföldi, mind a befogadó lakosság beilleszkedésével kapcsolatos gondjaira.

** 10 pont a hátrányok, 1 pont az előnyök túlsúlyát jelenti. Ebben az esetben egyértelműen a lakosság szempontjából ítélte meg a válaszadó a településre jellemző helyzetet.

*** A régiók referencia-kategóriája a Dél-Alföld volt.

**** A településnagyság referencia-kategóriája a 3000 főnél nagyobb település volt.

1998-ban továbbra is a feketemunka jelenléte, a központi régióba tartozás, a kisebb településnagyság növeli erősen a cigányellenesség bekövetkezésének esélyét (lásd 12. táblázat). Változás az előző évihez képest azonban, hogy a külföldiek jelenlétéből fakadó hátrányok erősebben növelik a cigányokkal szembeni elzárkózás valószínűségét.

⁵ Töredékes információink (Murányi, 1998) arra utalnak, hogy a Pest megyei és a Dél-Dunántúli régió hatása az előítélet és a cigányságnak az állandó lakosságon belüli aránya közötti fordított összefüggés teóriáját látszik igazolni. Pest megyében ugyanis viszonylag alacsony, Dél-Dunántúlon magasabb a cigányság aránya.

⁶ A nagyobb Wald érték és az 1,0 értéktől jobban eltérő Exp B-érték azt fejezi ki, hogy az adott változó erősen hat a cigányellenességre. Ha a B-érték negatív, illetve az Exp B-érték 1,0-nél kisebb, akkor a változó csökkenti, ellenkező esetben növeli a cigányellenesség bekövetkezésének esélyét. A modell megbízhatósága annál nagyobb, minél alacsonyabb az illeszkedés értéke (a szabadságfok értékénél lehetőleg legyen alacsonyabb), illetve minél nagyobb a találati arány.

12. táblázat
A cigány-ellenességet meghatározó tényezők modellje 1998-ban
(logisztikus regresszió⁷)

	B	Wald-érték	Exp B
Van feketemunka	1,03	56,10	2,81
Van gond a külföldiekkel*	0,25	0,63	1,28
Van hátránya a külföldieknek**	0,46	2,66	1,57
Észak-Dunántúl***	0,34	1,37	1,41
Dél-Dunántúl	0,06	0,04	1,06
Központi régió	0,72	5,36	2,05
Észak-Magyarország	0,32	1,25	1,38
Észak-Alföld	0,16	0,27	1,17
Kistélepülés****	0,42	3,75	1,53
Közepes nagyságú település	0,53	6,02	1,70
Konstans	-1,44	24,4	
Szabadságfok	933		
Illeszkedés (-2 log Likelihood)	990		
Találati arány	65%		

* 10 pont a sok, 1 pont a kevés beilleszkedési nehézséget jelenti. A beilleszkedési nehézség fogalma kiterjedt mind külföldi, mind a befogadó lakosság beilleszkedéssel kapcsolatos gondjaira.

** 10 pont a hátrányok, 1 pont az előnyök túlsúlyát jelenti. Ebben az esetben egyértelműen a lakosság szempontjából ítélte meg a válaszadó a településre jellemző helyzetet.

*** A régiók referencia-kategóriája a Dél-Alföld volt.

**** A településnagyság referencia-kategóriája 3000 főnél nagyobb település volt.

1998-ban megpróbáltuk a cigányellenesség kiváltó tényezők jobb megértése érdekében újabb változók bevonásával növelni modellünk magyarázó erejét (13. táblázat):

- A területi dimenzió gazdagítása érdekében a régió és a településnagyság változók mellett alkalmaztunk egy a határmentiséget kifejező változó-sorozatot is. Ez egy olyan változó-sorozatot jelent, amely a településeknek Magyarország egyes határszakaszaihoz való közelségét fejezi ki (lásd a 13. táblázat **** jelű megjegyzését).
- Mivel feltételeztük, hogy a települések gazdasági helyzete és a lakosság élet-színvonala is összefüggésben lehet a cigányellenesség mértékével, ezért a település anyagi helyzetét közelítő változókat is bevontunk az elemzésbe. Ezek a település az autó-, a telefonellátottsága, valamint a magánszféra nagyságának fajlagos mutatói voltak (lásd a 13. táblázat ***** jelű megjegyzését).
- A oda- és elvándorlás mértékének elemzésbe való bevonásával (lásd a 13. táblázat ***** jelű megjegyzését) azt akartuk megvizsgálni, hogy a település lakosainak megszorodása – ami a helyben lakók szemszögéből nézve lehet rossz (felhígulás), de jó (vonzerő, növekedés) dolog is – illetve fogyása, hogyan hat a cigányellenesség bekövetkezésének valószínűségére.

⁷ Lásd 6. lábjegyzet.

13. táblázat
A cigányellenességet meghatározó tényezők kiegészített modellje 1998-ban
(logisztikus regresszió⁸)

	B	Wald-érték	Exp B
Van feketemunka	1,03	54,30	2,82
Van gond a külföldiekkel*	0,23	0,61	1,27
Van hátránya a külföldieknek**	0,42	2,21	1,52
Észak-Dunántúl***	0,42	1,51	1,52
Dél-Dunántúl	0,15	0,02	1,16
Központi régió	0,81	5,92	2,25
Észak-Magyarország	0,49	2,12	1,63
Észak-Alföld	0,46	1,56	1,58
Kistélepülés****	0,57	5,72	1,79
Közepes nagyságú település	0,60	7,33	1,83
Oszták határ*****	-0,19	0,32	0,83
Ex-jugoszláv határ	0,09	0,14	1,10
Román határ	0,77	3,44	2,17
Szlovák határ	0,07	0,08	1,07
Ukrán határ	-0,55	1,54	0,58
Autó*****	2,64	2,11	14,10
Telefon*****	0,69	0,72	2,00
Odavándorlás*****	2,14	0,32	8,54
Elvándorlás*****	-4,87	1,46	0,01
Magánszféra*****	-3,52	0,42	0,03
Konstans	-2,00	16,60	
Szabadságfok	990		
Illeszkedés (-2 log Likelihood)	989		
Találati arány	66%		

* 10 pont a sok, 1 pont a kevés beilleszkedési nehézséget jelenti. A beilleszkedési nehézség fogalma kiterjedt mind, külföldi, mind a befogadó lakosság beilleszkedéssel kapcsolatos gondjaira.

** 10 pont a hátrányok, 1 pont az előnyök túlsúlyát jelenti. Ebben az esetben egyértelműen a lakosság szempontjából ítélte meg a válaszadó a településre jellemző helyzetet.

*** A régiók referencia-kategóriája a Dél-Alföld volt.

**** A településnagyság referencia-kategóriája 3000 főnél nagyobb település volt.

***** Az 1997 évi kistérség-típusok alapján kijelölt régiók, amelyek az elnevezés szerinti határral érintkeznek. Referencia-kategória azon kistérségek összessége, amelyek nem érintkeztek a határral.

***** Az 1995 évi T-STAR-ból származó adatok. Az első kettő (autó és telefon) az egy állandó lakosra jutó autók, illetve telefon fővonalak számát mutatja. Az oda- és az elvándorlás az adott évben be- és elvándorlók egy állandó lakosra jutó arányát fejezi ki. A magán elnevezésű változó a településen található kft-k, bt-k és magántulajdonban lévő kiskereskedelmi és vendéglátó-egységek egy állandó lakosra jutó arányát mutatja.

Azon változók hatása, amelyek az előző modellben is szerepeltek (feketemunka, gond-hátrány a külföldiek jelenléte miatt, régió, településtípus) nem változott – sőt némely esetben erősödött – az új változók bevonásával. Ahol van feketemunka, a központi régió és a kisebb település nagyság erősen növeli a cigányellenesség bekövetkezésének valószínűségét. Majdnem ilyen erősen hat a külföldiek okozta hátrányok érzékelése és az északi régiók (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Észak-Dunántúl) is.

⁸ Lásd 6. lábjegyzet.

Ami az új változók hatását illeti:

- A határrégiók közül a román határ közelsége növeli, az ukrán határá csökkenti a cigányellenesség esélyét, a többi nem hat rá.
- A település anyagi helyzetét közelítő változók arra utalnak, hogy minél jobb módú egy település annál nagyobb a cigányellenesség bekövetkezésének esélye. Minél több az autóval (és kisebb mértékben a telefonnal) rendelkező háztartások aránya egy adott településen, annál nagyobb esélye van a cigányok elutasításának. Továbbá minél kisebb a magánszféra elterjedtsége egy településen, annál nagyobb a cigányok befogadásának az esélye. Ez arra utal, hogy önkormányzati szinten is működik az a fajta „jóléti sovinizmus”, ami országos szinten is magyarázza az idegenellenesség erejét (Csepeli–Sik, 1995), ott nagyobb a cigányellenesség, ahol van mit félteni a cigányoktól.
- A be- és az elvándorlás erősen hat a cigányellenesség bekövetkezésének valószínűségére. A nagy bevándorlási és a kis elvándorlási arány egyaránt növeli a cigányellenesség esélyét.

3. Összefoglalás

A helyi társadalom életminőségének szintje nagymértékben függ a másság iránti tolerancia mértékétől és az egymás mellett élő, eltérő kultúrák keveredéséből fakadó konfliktusok kezelésének képességétől. Mindennek alfája és ómegája, hogy tudjuk, milyen tényezők növelik e konfliktusok növekedésének esélyét. A tanulmány az 1997 és 1998 a helyi önkormányzatok vizsgálatán keresztül keres választ erre a kérdésre.

Ellentétben a közhiedelemmel, a Magyarországon élő külföldiek jelenlegi aránya nem mondható magasnak, és az utóbbi években nem mutat növekedést sem. Részvételük az informális gazdaság azon két szejletében, amelyre vizsgálatunk kiterjedt (kgst-piac és emberpiac), jelentős, de csökkenő mértékű. Az önkormányzatokban a külföldiek beilleszkedésével kapcsolatos nézetek kiegyensúlyozottak és nem változtak 1997 és 1998 között.

A cigányokkal szembeni elzárkózás ugyanakkor erős: 1998-ban az önkormányzatok felének megítélése szerint a helyi lakosság nem akar cigányokat befogadni a településre. Eredményeink azt mutatják, hogy a cigányellenesség valószínűsége nagyobb a kisebb és zártabb településeken, Budapest környékén, a román határ közelében, illetve az északi régióban, valamint azokon a településeken, ahol van fekete munka, illetve ahol jobbak a lakosság anyagi-vagyoni körülményei.

Bibliográfia

- Csepeli György és Sik Endre (1995): Changing Content of Political Xenophobia in Hungary – Is the Growth of Xenophobia Inevitable? In: Maryellen Fullerton, Endre Sik, Judit Tóth (eds.) *Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads*, Budapest: MTA PTI, pp. 121–128.
- Csepeli György, Fábán Zoltán, Sik Endre (1998): Xenophóbia és a cigányságról alkotott vélemények, In: *Társadalmi riport*, szerk.: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy., Budapest: TÁRKI.
- Czakó Ágnes (1997): Négy város négy piaca. *Közgazdasági Szemle*, XLIV:339–354.
- Fábán Zoltán és Sik Endre (1996): Előítéletesség és tekintélyelvűség, In: *Társadalmi riport*, szerk.: Andorka R.–Kolosi T.–Vukovich Gy., Budapest: TÁRKI, 381–413. old.
- Murányi, István (1998) Szocio-kulturális és területi tényezők szerepe a 10-17 éves fiatalok előítéletes gondolkodásában. In: *Idegenek Magyarországon*. szerk.: Sik E. és Tóth J., Budapest: MTA PTI.
- Sik Endre (1996): The Methodology of the Informal Market Research. ILO/Japan Working Paper Series, No. 1, Budapest, kézirat.
- Sik Endre (1997a): A kgst-piachely a mai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, XLIV:322–338.
- Sik Endre (1997b): Kgst-piacok és emberpiacok a mai Magyarországon. In: *Társadalmi és területi folyamatok a 90-es évek Magyarországon*, szerk.: Kárpáti Zoltán, Budapest: MTA TKKI.
- Sik Endre (1997c): Ellenőrök a kgst-piacról és az emberpiacról. Budapest, kézirat.
- Sik Endre (1998): Idegenellenesség a mai Magyarországon. In: *Idegenek Magyarországon, magyarok idegenben*. MTA PTI Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport Évkönyve. szerk.: Sik Endre és Tóth Judit, Budapest.

Abstract

The quality of life in local societies significantly depends on the degree of tolerance toward “outsiders” (those who do not belong to the community). It depends also on the ability to handle social conflicts arising from mingling different cultures living next to each other. Therefore it is very important to be aware of which factors increase the chances of inter-group conflicts. This paper focuses on revealing these factors by two surveys conducted on the sample of local governments’ officers in 1997 and 1998 in Hungary.

In Hungary, contrasted with public belief, neither is the proportion of foreigners high nor has increased its extent in the last three years. Foreigners’ participation in the two spheres of the informal economy (informal markets and “slave markets” – where daily casual labour could be hired) is significant, but decreasing. As to the integration of foreigners, local governments’ officers think that the advantages and disadvantages coming from social integration of foreigners are balanced. There is no change concerning to this between 1997 and 1998.

However, the tendency to segregate Gypsies (Roma) is very strong: in 1998 about half of the officers thought that local population would not allow Gypsies to settle down in their settlement. Anti-Gypsy disposition is stronger in smaller and closed settlements, around Budapest, next to the Romanian border, and in the North region of Hungary. The same is true for those settlements where well-being of the population is higher and black labour is present.

Jegyzet

A TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok eddig megjelent számai

1. Michael F. Förster–Tóth István György: Szegénység és egyenlőtlenségek Magyarországon és a többi visegrádi országban (1997. november)
2. Tóth István János: Az adófizetők jövedelemszerkezete és adótehermegoszlása 1996-ban (1997. december)
3. Gál Róbert Iván: Az önkéntes nyugdíjpénztárak piaca (1998. január)
4. Medgyesi Márton–Róbert Péter: A munka-attitűdök időbeli változása 1989-1997 között (1998. február)
5. Szivós Péter–Tóth István György: A jóléti támogatások és a szegénység Magyarországon, 1992-1997 (1998. március)
6. Mészáros József–Szakadát István: Parlamenti képviselői helyek megoszlásának becslése közvéleménykutatási adatok alapján (1998. április)
7. Sik Endre–Tóth István János: A rejtett gazdaság néhány eleme a mai Magyarországon (1998. május)
8. Róbert Péter–Nagy Ildikó: Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? (1998. június)
9. Lehmann Hedvig–Polonyi Gábor: Kórkörkép: látens és diagnosztizált betegségek (1998. július)
10. Szivós Péter–Rudas Tamás–Tóth István György: TÁRSZIM97 mikro-szimulációs modell az adók és támogatások hatásvizsgálatára (1998. augusztus)